

Naapurit kaupanteossa

Inkeri Hirvensalo ja Pekka Sutela: *Rahat pois bolseveikeilta. Suomen kauppa Neuvostoliiton kanssa.* Siltala 2017.

Suomen ja Neuvostoliiton välillä käytiin jatkosodan päättymisestä aina Neuvostoliiton hajoamiseen asti keskitettyä kahdenvälistä kauppaa, jonka ytimeksi tuli vuonna 1950 laaditulla sopimuksella niin sanottu *clearing*-kauppa.

Tämä tarkoitti pyrkimystä siihen, että tuonti ja vienti olisivat yhtä suuria ja viennistä saadut summat käytettäisiin tuonnin ostoihin, jolloin vain itse tavara vaihtaisi omistajaa. Tavaroiden hinnoista ja ostojen yhteishinnoista päätettiin sopimusteitse.

Clearing-kauppa takasikin hyvät markkinat suomalaisen teollisuuden tuotteille Neuvostoliittoon. Tällä oli osaltaan hyviä vaikutuksia suomalaisen teollisuuden kehittymiseen, bruttokansantuotteen kasvuun ja elintason yleiseen nousuun. Jälkeenpäin on saatettu ajatella, että juuri *clearing*-kaupan katkeaminen Neuvostoliiton romahtaessa olisi syössyt Suomen ratkaisevasti lamaan. Väite ei pidä täysin paikkaansa, koska taustalla oli muitakin tekijöitä, eikä Neuvostoliitto ollut tuolloin kokonaisvolyymiltaan Suomen merkittävin kauppakumppani. Lisäksi on muistettava, että tasaiseksi ja varmaksi luultu kauppa oli haasteellista ja epätasapainoista miltei koko olemassaolonsa ajan. Tämä tieto ei tavoittanut kovin hyvin suurta yleisöä pitkälti sen vuoksi, että vaihtokaupan tasapainotusongelmat pidettiin julkisuudelta piilossa.

Suomen ja Neuvostoliiton välisen kaupan vaiheita on tutkittu tätä ennen jo useassa artikkelissa ja kirjassa. Tuoreimman, nyt lähinnä *clearing*-kaupan vaiheisiin keskittyvän teoksen ovat laatineet kirjoittajat, jotka tuntevat jo hyvin aihepiirin ja osaavat käsitellä tätä pohjalta aihetta perusteellisen analyttisesti. Inkeri Hirvensalo on tehnyt tutkimuksia *clearing*-maksujärjestelmästä ja idänkaupasta 1970-luvulta lähtien. Myös Pekka Sutela on julkaissut useita teoksia ja artikkeleita, joissa tarkastellaan sosialististen maiden talousjärjestelmää ja niissä tapahtuneita muutoksia.

Rakenteiden toimintaa

Puhuttaessa Suomen ja Neuvostoliiton välisestä kaupasta ollaan periaatteessa sekä alueellisesti että ajallisesti selkeästi rajattavan kokonaisuuden äärellä. Silti vas-

tassa on erittäin laaja käsiteltävä kokonaisuus, vieläpä useamman vuosikymmenen ajalta. Tällöin kysymykseksi nousee, mitä siitä halutaan kertoa ja millä tavalla. Mihin asioihin kaupan toiminnasta kerrottaessa keskitytään ja mitä jätetään ulkopuolelle? Millainen näkökulma valitaan?

Tässä tapauksessa on valittu näkökulma, jossa kerrotaan, miten asioita toteutettiin, miten niitä suunniteltiin ja miten niiden toteutumiseksi tehtiin työtä. Vaikutelmaksi tulee, että asioita toteuttivat rakenteet, jotka olivat poliittisia, taloudellisia ja teollisia. Itse ihminen jää hiukan näiden rakenteiden alle vilahaakseen esiin vain toisinaan, esimerkiksi pessimistisenä Paasikivenä, idänsuhteillaan taktisesti operoineena Kekkosenä ja konservatiivisena, lopuksi sairaana Brežnevinä. Gorbatšov esiintyy teoksen lopussa lähinnä miehenä, joka lakkautti Neuvostoliiton. Johtuukohan näkökulman laajuudesta vai rakenteiden voimakkuudesta, kun toimineet ihmiset ovat jääneet kirjallisessa esityksessä hieman niiden jalkoihin?

Tämä ei poista teoksen tutkimuksellisia ja tiedollisia ansioita. Kauppasuhteita ja kaupankäynnin muotoja kuvataan seikkaperäisesti. Pääpaino on sotien jälkeisten vuosikymmenten kaupassa, mutta pohjustusta haetaan aina Ruotsin vallan ja autonomian ajan rakenteista lähtien. Erityisesti autonomian ajasta pyritään rakentamaan jatkumoa myöhempiin kauppasuhteisiin. Kirjoittajien mukaan autonomian aikana opitut menetelytavat olisivat sopineet toimintaan myös kommunistisen Kremlin ja sen ministeriöiden kanssa toisen maailmansodan jälkeen. Tässä viitataan Paasikiveen ja muihin suomalaisiin vaikuttajiin, jotka toimivat venäläisten kanssa jo tsaarin aikana. Tekstin alkuosassa liikutaan rohkeasti eri aikatasoissa ja haetaan menneistä asioista rinnastuksia myöhempiin tapahtumiin. Tämä tekniikka on hiukan kaksiteräinen miekka. Toisaalta se auttaa ymmärtämään asioita yh-

teyksineen, toisaalta se haittaa keskittymistä kerrontaan rikkoessaan sen kronologisuutta.

Tekijät luovat kuvaa molempien osapuolten vakiintuneista toimintamenettelyistä sekä siitä, miten poliittinen järjestelmä vaikutti kaupalliseen toimintakulttuuriin molemmissa maissa, ja miten neuvostoliittolaisten oli joskus vaikea ymmärtää suomalaisten kapitalistista, demokraattiseen hallintatapaan perustuvaa toimintakulttuuria. Kauppaneuvottelujen kuvioista, eritoten venäläisten viljelemistä teatterimaaisista maneeereista, annetaan jopa hiukan huvittava kuva. Gorbatšovin päivisiin asti reipas alkoholinkäyttö kuului asiaan, mutta ne jotka eivät olleet persoja suurelle määrälle viinaa, keksivät konsteja välttää sen yletöntä nauttimista – myös venäläisellä puolella.

Kaikkiaan Suomen ja Neuvostoliiton välisistä kaupallisista suhteista tulee jopa symbioottinen kuva, erityisesti sodanjälkeisiä vuosia ajatellen. Sodan runtelema Neuvostoliitto tarvitsi kipeästi suomalaisen metalliteollisuuden tuotteita, kuten on esitetty jo aiemmissakin tutkimuksissa. Vastaavasti Suomi tarvitsi Neuvostoliitosta öljyä ja hiiltä teollisuutensa tueksi.

Vaikka maamme ei varsinaisesti liitetty sosialistiseen leiriin, tulee vaikutelma, että sodan jälkeen Neuvostoliitto kohteli Suomea omista tarpeistaan käsin, ikään kuin etupiiriinsä kuuluvana maana. Sotakorvaustuotteita luetellessaan Neuvostoliitto katsoi omia etujaan ja pyrki selvittämään, mitkä olisivat tuotantomahdollisuudet Suomessa sodan jälkeen. Tältä pohjalta sotakorvausvaatimuksetkin olisi asetettu ainakin jollain tasolla tuotantokykyämme vastaaviksi. Tämän näennäisen huomaavaisuuden taka-ajatukseksi oli kääntää maamme ulkomaankauppa lännestä itään ja sitoa samalla maamme tiukemmin Neuvostoliiton valtapiiriin. Vallinneet realiteetit ja neuvostoliittolaisten itsensä tekemät virhevirvoinnit saivat aikaan sen, ettei päämäärää toteutunut.

Lähes symbioottinen suhde Suomen ja itänaapurin välillä jatkui kuitenkin Neuvostoliiton hajoitukseen asti. Osuvasti tätä kuvastaa tilanne, jossa neuvostoliittolaiset ostivat kalliita suomalaisia laivoja, koska kylmän sodan aiheuttamien kaupallisten rajoitusten takia niitä ei voinut hankkia muualtaakaan. Vastaavasti suomalaisten telakoiden oli käytännössä pakko myydä laivoja Neuvostoliitolle, koska korkeiden tuotantokustannusten vuoksi muitakaan ostajia ei ollut. Yhtä lailla Suomi oli kiitettävän otollinen ostaja neuvostoliittolaiselle öljylle, koska muut länsivallat suhtautuivat kyseisen öljyn ostamiseen pidättyväisesti. Molemmat maat siis auttoivat toisiaan ja hyötyivät ainakin joiltain osin toisistaan kansainvälisten raamien rajoittamassa tilanteessa. Tavallaan koskettavaa on havaita, että kansainvälisellä tasolla kannettiin silti huolta Suomen ja Neuvostoliiton välisistä kauppasuhteista. Hirvensalon ja Sutelan mukaan länsivallat olisivat esimerkiksi tarkkailleet tehtyjä kaupallisia runkosopimuksia ja olleet huolissaan maamme mahdollisesta joutumisesta liialliseen riippuvuuteen Neuvostoliitosta.

Vedimmekö välistä?

Kirjan provosoiva pääotsikko herättää kysymyksen, onko tarkoitus kuvata tilannetta, jossa viisaat suomalaiset olisivat vetäneet välistä ja käyttäneet hyväkseen heitä yksinkertaisempia neuvostoliittolaisia. Luetun perusteella on todettavissa, että asetelma ei ollut näin yksioikoinen. Silti neuvostoliittolaiset kuvataan tietyllä tapaa epäonnistuneiden rakenteidensa ja poliittisen järjestelmänsä vankeina, suomalaiset taas joustavina ja vikkelinä vastapelureina. Haasteellisenä perusasetelmana oli koko ajan se, että Suomi ei halunnut tulla riippuvaiseksi idänkaupasta, mutta Neuvostoliittoon haluttiin kuitenkin vientiä mahdollisimman paljon. Pääsääntöisesti suomalaiset veivät itärajan taakse kotimaisen teollisuuden tuotteita. Neuvostoliittolaisilta puo-

lestaan ostettiin eniten luonnonvaroja ja teollisuuden tarvitsemia raaka-aineita. Joillain sektoreilla, kuten aseteollisuuden ja ydinvoiman alueilla, tehtiin myös laite- ja rakennehankintoja. Neuvostoliitto oli 1970- ja 1980 -luvulla Suomelle merkittävä kauppakumppani, mutta idänkaupan kokonaisvaltaista merkitystä ei pidä siltikään liioitella.

Pääsopimuskaupan toimijatahojen selvittämisen lisäksi kerrotaan rajakaupasta ja sitä harjoittaneista organisaatioista. Vaikka toiminta tapahtui pienemmässä mittakaavassa, rajakaupasta annetaan kuva merkittäviäkin kaupallisia siteitä avanneena toimintana, joka laajeni myös niin sanottujen raja-alueiden ulkopuolelle.

Telakkateollisuus ja sen tuotteiden eli laivojen vienti on saanut oman lukunsa, sillä sotakorvauksista lähtien se näytteli merkittävää osaa idänkaupassa. Tämän lisäksi tarkastellaan niin sanotun neuvottelu- ja sopimustason toimintaa, jossa sovittiin tuotteista, ostoista ja hinnoista. Selväksi tulee, että suomalaisetkin osasivat pitää kansallisen edun nimissään puoliaan eivätkä taipuneet kaikissa asioissa Neuvostoliiton odotuksiin.

Kekkosen sydämenasia

Hyvän tuoreen tietoteoksen kriteerit täyttyvät aina, jos se pystyy tuomaan esiin uutta tietoa ja avaamaan uusia näkökulmia aiheeseen. Itse opin, että Neuvostoliiton päätös alentaa vuonna 1948 jäljellä olleet sotakorvauksveloitteet puoleen oli helpotus myös tuotetarkastajina Suomessa toimineille neuvostoinsinööreille, koska heidän oman työmääränsä vähentyi. Mielenkiintoinen on myös esiin nostettu näkemys, jonka mukaan Kostamuksen kaupungin rakennushankkeen venyneet neuvottelut olisivat olleet yksi syy siihen, miksi kainuulaistaustaisuutensa takia hankkeen sydämenasiakseen kokenut Kekkonen suostui 1970-luvun lopulla vielä yhteen presidenttikauteen. Saimaan kanavasta ei tule helposti

ajatelleeksi, että se on itse asiassa ruotsalaisen insinöörin ja ruotsalaisten neuvonantajien luomus. Tämä kiusalliseksi koettu asia hulttiin painaa julkisuudelta piiloon jo kanavan valmistumisen aikoihin 1800-luvulla.

Tekijät esittävät yhtä lailla asiaankuuluvaa ajattelua herättäen, että edes autonomian aikana Suomi ei olisi ollut varsinaisesti miehitetty, koska venäläinen armeija eli varsin erillistä elämää etäällä suomalaisesta yhteiskunnasta. Osuvalla tuntuu myös näkemys, jonka mukaan Suomi olisi säilynyt koko itsenäisyytensä ajan toimintakykyisenä ja demokraattisena, koska – muista ensimmäisen maailmansodan jälkeen syntyneistä valtioista poiketen – sillä oli jo itsenäistyessään valmiina suurin osa tavallisimmista valtiollisista instituutioista.

Rahat pois bolsevikeilta -teosta leimaa vahvasti se, että siinä on laitettu teksti puhumaan ja kertomaan asioista. Muutamia taulukoita toki esiintyy, mutta kokonaisuutta olisi voinut kenties rikastaa laajemminkin visuaalisella ja graafisella aineistolla, jossa olisi selvitetty erilaisten aikavälien kehitystä. Joka tapauksessa Hirvensalo ja Sutela ovat kirjoittaneet perusteellisen ja kiitettävän seikkaperäisen teoksen, jonka tiedot on haalittu useasta eri lähteestä. Kirjaa tehtäessä on myös kuultu niitä ihmisiä, jotka olivat mukana idänkaupan kuvioissa.

AKI ALANKO

Kirjoittaja on filosofian maisteri ja historiaan erikoistunut kriitikko ja toimittaja.